

dr. Grosu Manuela Renáta

Doktori értekezés

**HIBRID ELJÁRÁSOK:
A MEDIÁCIÓ ÉS A VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS
KOMBINÁCIÓJA KERESKEDELMI JOGVITÁK MEGOLDÁSA
SORÁN — VÁLASZTOTTBÍRÓ, MEDIÁTOR, JOGI
KÉPVISELŐ ÉS ÜGYFÉL SZEMSZÖGÉBŐL**

Témavezető: Dr. Király Miklós

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék

Budapest
2021

Tartalomjegyzék

I.	A kitűzött kutatási feladat tárgya és célja.....	3
II.	A doktori értekezés szerkezete.....	4
III.	A doktori értekezés vizsgálati módszere	6
IV.	A doktori értekezés főbb megállapításai — kutatás eredményének összefoglalása.....	7
V.	A doktori értekezés és a kutatás eredményeinek hasznosíthatósága.....	17

I. A kitűzött kutatási feladat tárgya és célja

Míg a kereskedelmi választottbíráskodás kiterjedt szakirodalommal rendelkezik és a kereskedelmi mediáció témája is egyre több figyelmet kap, addig a két vitarendezési mód kapcsolatáról és összekapcsolásáról kevés átfogó tanulmány született.

A kereskedelmi, különösen a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás gyakran tárgyalt aspektusai közé tartozik az alkalmazandó jog kérdése, választottbíróági ítéletek elismerése és végrehajtása, illetve a választottbíróági eljárásnak a rendes bírósági eljárással történő összevetése.

A mediáció mint alternatív vitarendezési mód kutatásának középpontjában többek között a különféle mediációs iskolák és megközelítések, a mediátor szerepe, illetve a mediáció bíróságon kívüli illetve azon belüli intézményesítésének lehetséges módjai állnak.

A választottbíráskodás és mediáció kombinációjaként megvalósuló párhuzamos, szekvenciális vagy integrált eljárási formák (a továbbiakban együtt: „hibrid eljárások”) nem ismeretlenek sem a joggyakorlat, sem a jogelmélet számára. A témában fellelhető írások azonban elsősorban a hibrid eljárásoknak külön a választottbíróági vagy mediációs eljárással történő összevetésével, előnyeivel és hátrányaival foglalkoznak.

A doktori értekezés elkészítésének egyik fő célja így az volt, hogy részletesen bemutasson – a teljesség igénye nélkül – egyes kiemelt hibrid eljárásokat, valamint rávilágítson az egyes hibrid eljárások alkalmazásával – akár elméletben, akár gyakorlatban – felmerülő előnyökre és hátrányokra az érintett alanyi kör (választottbíró, mediátor, jogi képviselő, ügyfél) bevonásával.

Jelen értekezésben arra törekedtem, hogy a hibrid eljárásokat önmagukban is tárgyaljam és értékeljem, illetve egyes változatait egymással is összehasonlítsam egyes elméleti és gyakorlati szempontok mentén, különös tekintettel azon esetekre, amikor a mediátor és a választottbíró személye egyazon eljárás keretei között nem különül el egymástól.

Az értekezés a hibrid eljárásokkal kapcsolatban felmerül problémák közül a titoktartási kötelezettség követelményével és jogról való lemondás lehetőségével foglalkozik részletesebben.

A vizsgálat során az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

- Melyek a vélt és már azonosított előnyei és hátrányai a mediációs és választottbírói mint párhuzamos, szekvenciális és integrált eljárások kombinációjának és miként vélekednek és milyen tapasztalatokkal rendelkeznek alternatív vitarendezési szakemberek, az érintett jogi képviselők és ügyfelek?
- A jelen kutatás eredményeként a mediációs és választottbírói eljárással kapcsolatban felvetett problémákra milyen megoldási javaslatok kerültek azonosításra, külön tekintettel azon esetkörre amikor a mediátor és a választottbíró személye azonos?
- A mediációs és választottbírói eljárás kombinációjaként létrejött hibrid eljárás önálló eljárásként értelmezhető-e?
- A választottbíró mint békéltetői szerepfelfogás miként értelmezhető a hibrid eljárások kontextusában?
- Van-e összefüggés az interjúalanyok jogi-kulturális háttéré és a hibrid eljárásokkal kapcsolatos preferenciáik között?

II. A doktori értekezés szerkezete

A doktori értekezés bevezető részében részletesen bemutatásra kerül a doktori értekezés tárgya, célja és a kutatás során alkalmazott módszertan, különös tekintettel az interjúkutatás által felvetett speciális követelményekre, a nyert adatok érvényességére és a kutatás hatáira.

A doktori értekezés hét nagyobb számozott részre tagolódik. Az első részben bevezetem azokat a fogalmakat, melyeket szükséges tisztázni és meghatározni a téma feldolgozásához, és amelyeket következetesen használok a doktori értekezés további részeiben. Ugyanebben a részben röviden ismertetem a hibrid eljárások kulturális és történelmi gyökereit és a korábbi vonatkozó kutatások eredményeit.

A másodiktól a hatodik részig az egyes hibrid eljárások – *Med-Arb*, *Arb-Med-Arb*, *Arb-Med* – és hozzájuk kapcsolódó témák kerülnek részletes elemzésre. A vizsgálat szempontjai a következők: milyen keretek között és szabályok mentén jönnek létre az egyes hibrid eljárás típusok, mit

gondolnak az érintett gyakorlati szakemberek az egyes hibrid eljárások előnyeiről és hátrányairól figyelembe véve jogi, etikai és gyakorlati szempontokat is. Ismertettem továbbá, a titoktartás követelményét és annak betartását, illetve a választottbíró és mediátor személye azonosságának vagy különbözőségének kérdését. Az egyes hibrid eljárások bemutatása során törekedtem vonatkozó választottbírói és mediációs szabályzatok és jogszabályok bemutatására.

A második részben a *Med-Arb* eljárást és annak egyes eseteit (*Classic Med-Arb*, *Ad hoc Med-Arb*) mutatom be. Ebben a részben fejtem ki továbbá azokat a kérdéseket is (magánülések lebonyolításával kapcsolatos jogi és etikai kérdések, mediátori javaslat és a bizalmas információk kezelésének a módjai), amelyek a többi hibrid eljárás típus esetén is relevánsak lehetnek.

A harmadik részben bemutatom azon eljárási változatot is (*mediation followed by shortcut arbitration*), amikor a mediáció során megállapodás születik, amelynek választottbírói ítéletben foglalását kérik a felek. Ezen eljárási változat ismertetése alkalmat ad arra, hogy a mediációs eljárás során született megállapodások végrehajthatóságára is kitérjek, mint a hibrid eljárások egyik lehetséges előnyére.

Ezt követően két szinten (*Arb-Med-Arb*, *Arbitrator acting as settlement facilitator*) vizsgálom a választottbírói eljárás során a békés vitarendezés elősegítésének lehetőségét.

A negyedik részben a már megindult választottbírói eljárásban integrált mediációs eljárást mutatom be, amely során a mediátor feladatkörét vagy a választottbíró vagy egy külön mediátor tölti be.

Az ötödik részben részletesen elemzem a választottbíró mint békéltetői szerepkör egyes megvalósulási módjait és eszközeit.

A hatodik részben bemutatott *Arb-Med* eljárás tárgyalásának fő célja annak feltárása, hogy reális-e – és amennyiben igen, milyen körülmények között – egy ilyen eljárás alkalmazása a gyakorlatban. Végül a hetedik részben a jogról való lemondás lehetőségét vizsgálom a hibrid eljárások tekintetében, ami a hibrid eljárásban résztvevő feleket és jogi képviselőket segítő javaslatok gyűjteménye követt.

A doktori értekezés függelékét képezik az interjúk során alkalmazott kérdéssor valamint az interjú szemelvények gyűjteménye, amelyekre a doktori értekezés egyes részei hivatkoznak.

III. A doktori értekezés vizsgálati módszere

Annak érdekében, hogy a doktori értekezés többértően és kellő részletességgel járuljon hozzá a hibrid eljárások megértéséhez, az írott források elemzésének (szakirodalom, szakirodalmi és tudományos szintet el nem érő, de szakmai cikkek, (jog)szabályelemzés) klasszikus módszertanát szóbeli források gyűjtése és megfigyelés mint adatgyűjtés módszerével ötvöztem.

A szóbeli források begyűjtése a jelen doktori értekezés elkészítése során félig strukturált interjúk elkészítését jelentette. Miközben a társadalomtudományi kutatások során az interjúkészítés egy gyakori adatgyűjtési forma, a jogtudományi kutatások körében ritkán alkalmazott módszer. Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy a jogtudományi kutatások során elsősorban olyan kérdésekre keresik a választ, amelyek megválaszolásához jogszabályok elemzésén, vonatkozó szakirodalom feldolgozásán és jog-összehasonlítás mentén vezet az út.

A jelen doktori értekezés esetében az interjú elkészítése azért szolgált mégis értékes forrásként, mivel ahhoz, hogy átfogó képet mutathassak be a hibrid eljárásokról. Az interjúknak köszönhetően betekintést nyerhetünk abban, hogy ténylegesen mi is történik egy választottbíróági és mediációs eljárás során. Ennek különösen nagy a jelentősége tekintettel arra, hogy az érintett eljárások kapcsán nem érvényesül a nyilvánosság elve és így kevés információval rendelkezünk arról, hogy a választottbíróági és mediációs eljárás során a választottbíró és a mediátor miként vezeti az eljárást, a jogi képviselők miként segítik a feleket és a felek miért döntenek egyik vagy másik alternatív vitarendezési eljárásban történő részvétel mellett.

A választottbírókkal, mediátorokkal, jogi képviselőkkel és ügyfelekkel felvett interjúk forrásértéke tekintettel azok bőségére jelentős.

Az érintett alanyi körrel folytatott beszélgetések így hiánypótló jellegű információkkal szolgálhatnak, azzal együtt is, ha az interjúk szubjektív jellegét és ennek a nyert adatokra gyakorolt hatását is figyelembe vesszük.

IV. A doktori értekezés főbb megállapításai — kutatás eredményének összefoglalása

Melyek a vélt és már azonosított előnyei és hátrányai a mediációs és választottbíróági mint párhuzamos, szekvenciális és integrált eljárások kombinációjának és miként vélekednek és milyen tapasztalatokkal rendelkeznek alternatív vitarendezési szakemberek, az érintett jogi képviselők és ügyfelek?

- Az alternatív vitarendezéssel foglalkozók közösségét már régóta foglalkoztatja az azonos vagy különböző személy bevonásával folytatott mediáció és választottbíróági eljárás kombinációjának a lehetősége, amelynek előnyiről és hátrányairól szóló diskurzus már hosszú évek óta az alternatív vitarendezéssel foglalkozó szakirodalom része. ebből következik, hogy a jelen értekezés kiindulópontja a hibrid eljárásokkal kapcsolatban már azonosított előnyöknek és hátrányoknak a bemutatása, vizsgálata és értékelése. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy ezen eljárással járó előnyök elsősorban a költség és időmegtakarítás, valamint a felek támogatása abban, hogy részükre a jogvitájukkal kapcsolatban a legmegfelelőbb megoldás születhessen. Az eljárással kapcsolatos problémaként említhető ugyanakkor a tisztességes eljárás követelményének megsértése.
- A választottbíróági és mediációs eljárás összevetése során megállapíthatjuk, hogy a kontradiktórius jellegű és sok tekintetben szabályozott választottbíróági eljárással szemben a mediáció, amely egy kevésbé formális, de jól felépített eljárás, a felek közötti együttműködésre épít, amely nélkül nem lehet eredményes a mediáció. Alapvető különbség a két eljárás között, hogy amíg a választottbíróági eljárás ügydöntő jellegű és a felekre nézve kötelező és jogalkalmazáson alapuló döntés meghozatalára irányul, addig a mediáció közvetítő, konfliktus-kezelő eljárás, amely evaluatív formájában is legfeljebb tanácsadó jellegű. Ebből következik, hogy a választottbíró és a mediátor feladata — legalábbis részben — másra irányul. Az eltérő célok azonban nemcsak a választottbíró és mediátor, hanem a vitával érintett felek szintjén is jelentkeznek: pernyertesség versus a vitának az érintett felek által elfogadható módon történő rendezése. A választottbíróági eljárás a múltra irányul, hiszen a választottbíró múltbéli tényekre és eseményekre építve

az alkalmazandó jog alapján hozza meg döntését. Ezzel szemben a mediációs eljárás a jövőbe tekint, azzal, hogy a múltbéli eseményekre a mediációs eljárás is reflektál.

- A választottbíróági (ténymegállapításra irányuló) és mediációs eljárás (a felek érdekeinek a feltárására irányuló) célja közti különbség ellenére a két eljárás egymással összeegyeztethető. A mediációs eljárásban rejlő kreativitás a formális választottbíróági összeegyeztethető egymással és a felek előnyére fordítható.
- A két eljárás legfontosabb jellemzőinek összevetése nemcsak a fentiekben kiemelt különbségekre, hanem az alábbi hasonlóságokra is rámutatott. A titoktartási kötelezettség és az eljárás bizalmas jellege mindkét eljárást jellemzi. A pártatlanság és függetlenség követelménye a választottbíróval és a mediátorral szemben egyaránt érvényesül. A mediációs és a választottbíróági eljárás is a felek kölcsönös konszenzusán alapszik.
- Az interjúkutatás is rámutatott arra, hogy a hibrid eljáráshoz az érintettek sokféleképpen viszonyolnak. A mediációs eljárást mint kereskedelmi jogviták megoldására szolgáló vitarendezési módot teljesen elutasító interjúalanyok körében a hibrid eljárások szükségessége is megkérdőjelezésre kerül. Itt fő érvként került említésre, hogy ha a felek akarnak, majd megállapodnak közvetlenül, külső harmadik-semleges fél bevonása nélkül. Ezen álláspont szerint a mediációs eljárásnak semmilyen formában nem lehet hozzáadott értéke. Ebből következik, hogy az interjúalanyok egy jól körülhatárolható csoportja eleve nem mérlegeli az előnyöket és hátrányokat egy hibrid eljárás tekintetében, mert alapjaiban nem ért egyet a hibrid eljárások által kialakított koncepcióval.
- Mindazonáltal az interjúalanyok egy másik jelentős csoportja akként vélekedik, hogy érdemes megkísérelni a mediációs eljárásban történő részvételt akár a választottbíróági eljárás megindítása előtt, illetve annak folyamán. Több interjúalany rámutatott arra, hogy még a „kifinomult”, felkészült és jogi képviselővel eljáró ügyfelek esetében is gyakran előfordul, hogy anélkül, hogy megpróbálták volna a jogvitát közvetlenül egymás között rendezni, a választottbíróági eljárás megindítása mellett döntenek. Többen kiemelték, hogy álláspontjuk szerint választottbíróági eljárásban is érheti a feleket olyan meglepetés

(figyelemmel a felek beadványaira, feltárt bizonyítékokra, a választottbíró által feltett kérdésekre), ami miatt akár egy folyamatban lévő választottbíróági eljárásban is mediátorhoz fordulnak. Erre a mediációra a választottbíróági eljárással párhuzamosan vagy akár annak felfüggesztése mellett is sor kerülhet.

- Arb-Med-Arb eljárás tekintetében, azzal kapcsolatban, hogy mikor is a legalkalmasabb egy mediációra sort keríteni egy már folyamatban lévő választottbíróági eljárás esetében, több lehetőséget vázoltak fel az interjúalanyok: a) a legelején, mert így takarítanak meg a felek a legtöbb költséget és időt, ha sikeres a mediáció, b) közvetlenül a bizonyítási eljárás után mert így már látható (legalábbis a felek sokszor így érzik) a nyeres-vesztés esélye, végül c) közvetlenül az ítélelhozatal előtt, mert addigra már az is látható, hogy a választottbírók miként viszonyulnak a felek által írásban és szóban előadottakra. Ebből következik, hogy egy mindenkor biztos és megfelelő időpontot nem jelölhetünk meg, több interjúalany ezért nem akart/tudott ilyen „legelőnyösebb” momentumot megjelölni.
- Az Arb-Med-ről még azok az interjúalanyok sem feltétlenül hallottak, akik egyébként a hibrid eljárásokról már előzetesen is rendelkeztek ismeretekkel és véleménnyel. Az Arb-Med eljárásnak a hasznosságát és gyakorlatban történő alkalmazhatóságát azok az interjúalanyok is kétségbe vonták, akik egyébként Med-Arb és Arb-Med-Arb eljárásnak az előnyeit hangsúlyozták vagy elismerték. Miért akarnának a felek a vitarendezés ilyen késői szakaszában békés úton megoldani a jogvitájukat? Miközben az Arb-Med eljárás gyakorlati megvalósulása valószínűtlennek tűnt az interjúalanyok többsége számára, a „pszichológiai” nyomás jelentőségére, tudniillik, hogy a választottbíróági ítélet árnyékában a felek inkább egyezséget kötnek többen is rámutattak.
- A hibrid eljárások során a mediációs eljárás sajátosságaiból adódó előnyöket a vitával érintett felek nem tudják maradéktalanul kihasználni. Itt elsősorban a caucus ülésekre kell gondolni, amelyek alkalmazása azon hibrid eljárások esetében, ahol a választottbíró és a mediátor egyazon személy, a választottbíró-mediátor pártatlanságának és függetlenségének az elvesztésével járhat. Továbbá még itt említhető, hogy a mediátor annak ellenére, hogy egyébként alkalmazna evaluatív mediációra jellemző technikákat (pl.: olyan kérdések megfogalmazása a felek számára, amelyből kiolvasható, hogy a

mediátor miként értékeli a felek által elmondottakat, a mediátor mint az adott jogvita tárgyát képező téma szakértője is fellép és kifejti álláspontját az adott ügyről vagy némely lényegesebb részkerésről), ami közvetetten segíthetné a feleket a megállapodás megkötésében, a fentiekben már említett okból tartózkodik ezen módszer alkalmazásától.

- Hátrányként említendő, hogy a hibrid eljárás alkalmazása a vitarendezés elhúzódásához vezethet. Itt külön is kiemelendő az Arb-Med-Arb és az Arb-Med eljárás, amennyiben a mediáció nem vezetett eredményre abban az értelemben, hogy a felek nem kötöttek a jogvitát lezáró megállapodást. A Med-Arb mint szekvenciális eljárás vonatkozásában a vitarendezés elhúzódásának a vádja, álláspontom szerint nem értelmezhető, hiszen a választottbírói eljárásra a mediáció meghíúsulása miatt kerül sor, tehát a felek haladnak egyik vitarendezési lépcsőről a másikra.
- A választottbírák, a felek közös kérelmére a választottbírói eljárás során született egyezségi megállapodást választottbírói ítéletbe foglalják, amely ítélet a választottbírói ítéletével egyenértékű, tehát jogerős és végrehajtható („*consent award*”). A hibrid eljárások előnyeinek a vizsgálata során megállapítható, hogy egyezségi megállapodás megkötését, majd annak választottbírói ítéletbe foglalását nagyban elősegíti.
- A vonatkozó szakirodalom és interjúkutatás alapján vizsgáltam, hogy meghatározható-e azon jogvita-konfliktus típusoknak a köre, amelyekkel kapcsolatban egyértelműen kimondhatjuk, hogy a hibrid eljárás a legmegfelelőbb vitarendezési mód. Miközben egyértelmű szempontok és szabályok meghatározása nem lehetséges az alábbiak teljesülése esetén a hibrid eljárás egyértelműen előnyösebb. Különösképpen azon esetekben (erre több interjúalany, illetve írott forrás is rámutatott), amikor egy jogvita esetében a választottbírói útra tartozó kérdéseket (pl.: károkért fennálló felelősség) el lehet különíteni – legalábbis részben – a mediációs útra tartozó kérdésektől (pl.:összecszerülés megállapítása, üzleti kapcsolat rendezése). További esetkörként említhetjük, amikor a mediáció hasznosabb lehet a felek számára amikor, az üzleti kapcsolat fenntartására tekintettel, a nem a jogvitához szorosan tartozó, hanem a fennálló konfliktushoz kötődő kérdéseket szeretnének rendezni.

A jelen kutatás eredményeként a mediációs és választottbíróági eljárással kapcsolatban felvetett problémákra milyen megoldási javaslatok kerültek azonosításra, külön tekintettel azon esetkörre amikor a mediátor és a választottbíró személye azonos?

- A választottbíróági eljárás legfontosabb alapelvei, amelyet a választottbíróknak mindenkor érvényre kell juttatniuk: a felek egyenlő elbánásban részesítése, valamint annak biztosítása, hogy ügyüket előadhassák. A választottbíróknak továbbá azt is biztosítaniuk kell, hogy az eljárás anyagát, egymás beadványait, az előterjesztett bizonyítékokat, a tanács által fogantatosított eljárási cselekményeket a felek megismerhessék.
- Megállapítható, hogy az egyik legaggályosabb kérdés, hogy miként kerülendő el, hogy a választottbíró és/vagy mediátor pártatlansága felől kétség merüljön fel. Erre megoldás lehet egy választottbírói és/vagy mediatori szerződés, amelyből egyértelműen kiderül, hogy milyen feladatot fog ellátni a választottbíró és/vagy mediátor és milyen előnyökkel illetve kockázattal jár egy hibrid eljárásban történő részvétel. Az eljárásnak a felek tájékozott és kölcsönös beleegyezésén kell alapulnia.
- Kiindulópontként megállapíthatjuk, hogy az a személy, aki mediátorként részt vett a mediációs eljárásban, abban a jogvitában, amely a mediációs eljárás tárgya volt, vagy az annak alapjául szolgáló vagy az azzal összefüggő szerződésből, egyéb jogviszonyból keletkezett, nem járhat el választottbíróként és fordítva. A főszabály alól azonban a felek megállapodása (amennyiben a vonatkozó jogszabály a felek ellenkező megállapodását lehetővé teszi), feltéve, hogy az érintett választottbíró-mediátor vállalja a kettős szerepet, kivételt tehet. Továbbá megállapíthatjuk, hogy az azonos mediátor és választottbíróval történő hibrid eljárásnak jogszabály, szabályzat szintjén történő intézményesítésére is van példa.

- A hibrid eljárások esetében a mediációs eljárás során bevezetett caucus üléseken előadottakkal kapcsolatban felmerül, hogy a másik félnek nincs lehetősége nyilatkozni (védekezni) az ott elhangzottakra (ami a caucus ülések természetéből adódik, hogy csak a mediátor és a felek egyike van jelen). Ebből levezethető, hogy sérül a fentiekben említett elv, miszerint lehetőséget kell adni a feleknek, hogy ügyüket előadhassák. Ennek a helyzetnek a kezelésére a doktori értekezés alapjául szolgáló kutatás az alábbi megoldásokat azonosította. Amennyiben választottbírói eljárásra kerül sor a korábbi mediátor bevonásával, annyiban a mediátornak fel kell tárnia a fél előadásából a caucus ülésen elhangzottakból azt, ami álláspontja szerint választottbírói feladatának ellátása és a jelen ügy eldöntése szempontjából lényeges. Egy másik megközelítés szerint, tekintettel arra, hogy a lényeges információk körének az eldöntése elsősorban a mediátor, immár választottbíró értékítéletének a függvénye, a választottbírói eljárás tisztességességének a biztosítása szempontjából a legmegfelelőbb, ha a caucuson elhangzott valamennyi információ feltárássra kerül. Ezzel kapcsolatban több interjúalany megjegyezte (elsősorban jogi képviselő és mediátor), hogy ez az elméletben megalapozott megoldás a gyakorlatban oda is vezethet, hogy a felek nem beszélnek nyíltan a mediátorral a caucus ülés során, félvén attól, hogy ez választottbírói eljárás során feltárássra kerül. Végül a harmadik megoldás, más szemszögből tekint a tisztességes eljárás követelményének érvényesítésére. A mediációs és választottbírói eljárás két külön eljárás, amelyek mindegyikében érvényesülnie kell a titoktartási kötelezettségnek, következésképpen a caucus ülésen elhangzottak nem kerülhetnek feltárássra a választottbírói eljárás során. Több interjúalany rámutatott arra, hogy a hibrid eljárás a felek kölcsönös megállapodásán és a választottbíró-mediátorral megkötött szerződésen túl a feleknek a választottbíró-mediátorba vetett bizalmán alapszik, így a gyakorlatban sem a mediáció során, sem azt követően nem merül fel a felekben, hogy a választottbíró – korábbi mediatori fellépésére tekintettel – nem tudja feladatát megfelelő módon ellátni. Ettől a helyzettől meg kell különböztetni azt, amikor az immár választottbíró jut arra a következtetésre, hogy fel kell tárnia valamilyen tény, körülményt, amely a felekben jogos kétséget ébreszthet a pártatlanságát illetően. Végül, a caucus ülés során tudomására jutott információkat kapcsolatban, a felek kifejezetten tudomásul veszik és elfogadják, hogy a választottbíró a

mediáció megíusulását követően a választottbíróági ítélet meghozatala során figyelembe veheti a caucus ülésen elhangzottakat.

- A hibrid eljárásokkal kapcsolatban, amelyben a mediátori és a választottbírói feladatokat ugyanaz a személy látja el, lényeges, hogy a választottbíró-mediátor megfelelő elméleti és gyakorlati háttérrel rendelkezzen mind a választottbíróági, mind a mediációs eljárás tekintetében. A választottbíró békéltetőként történő fellépése, ideértve bizonyos, a mediációs eljárás során alkalmazott technikáknak a használatát is, nem azonos a mediációs eljárás lefolytatásával, amely külön előképzettséget igényel.
- A mediátor és a választottbíró személyének a megegyezése az alábbi előnyökkel jár a felek számára. Elsőként, a választottbíró-mediátor jobban átlátja az adott jogvitát, mivel mind mediátorként, mind választottbíróként eljár, eljárt, ennek köszönhetően hatékonyabban tudja segíteni a feleket. Másodikként említendő, hogy azonos személy eljárása esetén az eljárás gyorsabb összehasonlítva azon esettel, amikor egy másik személy kerül választottbíróként vagy mediátorként kinevezésre. Az interjúkutatás azonban rámutatott arra, hogy ezen költség- és időhatékonysági kérdést árnyaltabban kell vizsgálni az alábbi okok miatt. A gyakorlat azt igazolja, hogy kereskedelmi jogvitákban egy további kijelöléssel járó költség, különösen mediátor kijelölése esetén, nem olyan jelentős tényező, amit külön értékelni kellene. Az időhatékonyság egyrészt a kijelölésre (megfelelő választottbíró, mediátor felkutatása, felkérése, szerződés megkötése) fordított időre, másrészt a választottbíró-mediátor „munkaidejére” vonatkozik, mert nem kell a feleknek kétszer előadniuk az ügy tényállását és körülményeit. Az interjúkutatás itt egy nagyon lényeges körülményre világított rá. A felek nem felétlenül adják elő ugyanazt egy mediátornak, mint egy választottbírónak. Ennek két döntő oka lehet, egyrészt, a mediátor ahhoz, hogy a felek közti vitarendezést segítse, nem feltétlenül van szüksége ugyanarra az információra vagy nem olyan mélységben, mint egy választottbírónak. Másrészt, a felek is tudatosan különbséget tesznek a mediátornak és a választottbírónak előadottak között.

A mediációs és választottbírói eljárás kombinációjaként létrejött hibrid eljárás önálló eljárásként értelmezhető-e?

- A választottbírói és mediációs eljárás kombinációjából egy új eljárás jön létre.
- A hibrid eljárások mint elkülönült vitarendezési mód a választottbírói és mediációs eljárás mellett léteznek anélkül, hogy azon eljárások helyettesítésére törekednének.

A választottbíró mint békéltetői szerepfelfogás miként értelmezhető a hibrid eljárások kontextusában?

- A hibrid eljárások és a „tiszán” mediatori és választottbírói szerepfelfogás keresztmetszetében a választottbíró mint békéltető szerep illetve feladatok állnak.
- A jelen doktori értekezés alapjául szolgáló kutatás, elsősorban az interjúkutatás rámutatott arra, hogy a választottbíró mint békéltető fellépése egy széles skálán mozog, amely az egyezség mint lehetséges megoldás elvi élel történő említésétől egészen a felek közötti jogvitának a békés megoldását elősegítő technikáknak az alkalmazását jelenti.
- A vonatkozó szakirodalom és empirikus kutatások rámutattak arra, hogy a választottbíró mint békéltető szerepnek az elfogadottsága és tartalma lényegesen függ attól, hogy milyen jogi és kulturális háttérrel rendelkezik a választottbíró.
- Az interjúkutatás rámutatott hogy a választottbírák többségének egyik legfőbb aggálya a békéltetés felvállalásával az, hogy a felek azt fogják gondolni, hogy ők nem tudnak és/vagy akarnak dönteni. A választottbíró interjúalanyok közül többen is említették, hogy a felek közötti jogvita békés megoldását elősegítő túlzottan aktív fellépés kétséget ébreszthet a felek egyikében a választottbíró elfogatlansága tekintetében. További veszély, hogy ezen aktív fellépés esetleg közvetetten és nem szándékoltan oda is tud vezetni, hogy a választottbíró prejudikál, ami az egész eljárás és annak eredményeként meghozott választottbírói ítélet

- A jogi képviselőkkel folytatott interjúk három lényeges kérdésre mutattak rá a választottbíró mint békéltető fellépésével kapcsolatban. Először, a választottbíró elsődleges feladata a döntéshozatal, a jogi képviselő útján eljáró felek a választottbíró „figyelmeztetése” nélkül is tudják, hogy lehetőségük van arra, hogy megállapodjanak a választottbírósi eljárás közben. Ebből következik, hogy ennek rutinszerű – elsősorban a vonatkozó választottbírósi szabályzat által előírt – említése nem segíti a feleket a vitarendezésben. Másodszor, amennyiben el is fogadjuk, hogy a választottbírónak kiegészítő jelleggel van egy békéltetői feladata is, lényeges, hogy ezen eszközöket csak akkor alkalmazza, ha az előadott tények és bizonyítékok alapján valóban úgy látja, hogy a felek számára előnyösebb lenne egy megállapodás megkötése, mint a választottbírósi ítélet. A jogi képviselők közül többen rámutattak arra a paradox helyzetre, hogy miközben nem nézik jó szemmel, hogy a választottbíró nem a döntéshozatalra koncentrál, mégis vannak helyzetek, amikor az egyezségnek az említése segíti őket az ügyféllel való kommunikációban, különös tekintettel azon esetekre, amikor az ügyfél a feltárt kockázatok ellenére mereven ragaszkodik az álláspontjához és nem számol az esetleges „peresztességgel”. Harmadszor, a választottbíró mint békéltetőként történő fellépés módjai közül a jogi képviselők leghasznosabbnak azt találták, amikor a választottbíró előadta, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok és alkalmazandó jog alapján úgy látja, hol kellene a feleknek még további bizonyítékkal, magyarázattal szolgálni. A jogi képviselők szerint ez a kiértékelő jellegű választottbírói megnyilvánulás egyrészt segíti a feleket – közelebbről jogi képviselőiket – abban, hogy miként haladjanak tovább (beadványok, szóbeli előadások szintjén), másrészt egyes esetekben közvetetten rámutatnak arra, hogy a választottbíró miként is vélekedik az ügy jelenlegi állása szerint az adott jogvitáról. Itt több jogi képviselő megjegyezte, hogy ez adott esetben még ahhoz is vezethet, hogy a felek a választottbírói döntés bevétele előtt inkább megállapodást kötnek. Ezen megállapodás megkötéséhez azonban, a jogi képviselők többsége úgy látja, nincs szükség mediátor bevonására.
- A választottbíró mint békéltető szerepével a választottbírósi szabályzatok többsége két szinten is foglalkozik. Egyrészt a felek egyezségi megállapodásának választottbírósi

ítéletbe foglalását szabályozó, másrészt a választottbírónak a felek közötti jogvitát békés úton történő rendezését elősegítő intézkedésére (pl.: felhívni a felek figyelmét arra, hogy a választottbíróági eljárás során egyezséget köthetnek, mediátorhoz fordulhatnak, amiben az intézmény segíthet) vonatkozó rendelkezések szintjén. Amíg a rendelkezések első körével valamennyi vizsgált választottbíróági szabályzatban találkozhatunk, a felek közti békés vitarendezést és egyezség megkötését segítő közvetlen vagy közvetett választottbíró intézkedéseket bevezető rendelkezések csak néhány szabályzatban jelennek meg.

Van-e összefüggés az interjúalanyok jogi-kulturális háttere és a hibrid eljárásokkal kapcsolatos preferenciáik között?

- A nemzetközi kereskedelmi választottbíróági eljárások során gyakori jelenség, hogy az egyik fél civiljogi, míg a másik angolszász jogi kultúrából származik, ehhez még hozzá kell tennünk, hogy amennyiben nem egyesbíróról van szó, az eljáró tanács tagjai körében is megjelenhet mindkét jogi tradíció. A hibrid eljárások szintjén ez elsősorban a választottbírói és mediátori szerepek kombinálása kapcsán jelenik meg. Az uralkodó szakirodalmi álláspontot, miszerint a választottbíró-mediátor jogi kulturális hátterének (keleti jogrendszerekben a szerepek közötti határok elmosása és azok kombinációja elfogadottabb, ugyanakkor a civiljogi háttérrel rendelkező választottbírák sokszor feladatuknak tekintik a békéltetést) döntő befolyása van a választottbírói-mediátori szerepfelfogására az interjúkutatás eredménye árnyalta.
- Miközben az interjúkutatás is rámutatott arra, hogy mind az ügyfelek mind a választottbírák, mediátorok és jogi képviselők esetében fontos tényező a jogi és kulturális háttér a hibrid eljárások megítélése során és valóban létezik olyan, hogy „kontinentális – angolszász jogi szemmel nézve” legalább annyira lényegesek az adott szakember korábbi tapasztalatai, személyes véleménye és elvárásai, akár csak elvi szinten is (a hibrid eljárásokkal kapcsolatos konkrét gyakorlati tapasztalat hiányában). Ebből következik, hogy miközben a jogi-kulturális háttérnek van lenyomata a gyakorlat szintjén, ezen körülmények önmagukban (főleg, hogy a nemzetközi kereskedelmi vitarendezés

résztevői sok esetben mindkettő jogi kultúrával kapcsolatban rendelkeznek képzettséggel és sok esetben még gyakorlati ismeretekkel is) nem meghatározóak.

V. A doktori értekezés és a kutatás eredményeinek hasznosíthatósága

A doktori értekezés és elvégzett kutatás eredményei az alábbiak szerint hasznosíthatóak:

- A jogi és az empirikus adatok kombinációja kiindulási alapot biztosíthat további elméleti és empirikus kutatásokhoz az alternatív vitarendezésnek ezen a területén, különös tekintettel a kereskedelmi jogvitákra.
- A doktori értekezés megállapításai az egyes választottbíróági és mediációs intézményeknek segítségül szolgálhatnak a hibrid eljárásokkal kapcsolatos intézményi szabályok kialakításához.
- A doktori értekezés továbbá hasznos lehet a gyakorló jogászok és alternatív vitarendéssel foglalkozó egyéb szakemberek számára. A felvetett gyakorlati előnyök és hátrányok, illetve megoldási javaslatok segítségül szolgálhatnak az alternatív vitarendezési szakemberek közössége számára. Különös tekintettel arra, hogy a hibrid eljárások során mire érdemes odafigyelni és miként támogathatják a feleket a hatékony vitarendezésben a vonatkozó jogszabályok (szabályzatok) betartása és pártatlanságuk megőrzése mellett.
- Az alternatív vitarendezési megoldások felhasználóit – a (jog)vitában érintett feleket – is segíthetik, hogy a már (jobban) ismert – akár hagyományos, akár alternatív – vitarendezési eljárások mellett további megoldásokkal is megismerkedhessenek. Ezzel is segítve az érintett feleket, hogy adott helyzetben tájékozott döntést hozhassanak, hogy milyen vitarendezési úton indulnak el a hibrid eljárásokat is ideértve.
- Végül a doktori értekezés és a doktori értekezés alapjául szolgáló kutatás megállapításai hasznosíthatóak az alternatív vitarendéssel kapcsolatos oktatásban, különösen a

jogászképzésben. A doktori értekezés alapjául szolgáló kutatás már jelenleg is alapját képezi egy egyetemi kurzusnak az Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Karán, melynek során a hallgatók egyrészt megismerkedhetnek a mediációs és választottbírói eljárás alapvető jellemzőivel, a két eljárás közti különbséggel és a mediátori és választottbírói szerepfelfogás közti hasonlóságokkal és különbségekkel. Másrészt a hibrid eljárások tanulmányozása során a kritikai szemlélet is fejlesztésre kerül, tekintettel arra, hogy a hallgatóknak azonosítaniuk és értelmezniük kell egyes előnyeit és hátrányait a két eljárás kombinációjának, illetve a már azonosított megoldási javaslatokat kell értékelni, és újakat megfogalmazni.